

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ОСВІТИ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПСИХОЛОГІЇ»**

освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр»

Дніпро – 2023

УДК 159.98
Б 81

*Схвалено Навчально-методичною радою
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
(протокол № 6 від 14.02.2023 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТ:

Іван БАТРАЧЕНКО, професор кафедри психології Дніпровського університету митної справи та фінансів, доктор психологічних наук, доцент.

УКЛАДАЧІ:

Наталія БОНДАРЕНКО, доцент кафедри психології та педагогіки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук;

Олександр ШУМЕЙКО, старший викладач кафедри психології та педагогіки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Б 81 Бондаренко Н. П., Шумейко О. М. Методичні рекомендації до проведення лекційних занять з навчальної дисципліни «Методи дослідження в психології» (освіт.-кваліф. рівень «бакалавр»). Дніпро : ДДУВС, 2023. 20 с.

Методичні рекомендації до проведення лекційних занять з навчальної дисципліни «Методи дослідження в психології» призначені для здобувачів вищої освіти університету, які навчаються за спеціальністю «Психологія».

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	6
НАУКА ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ.....	7
1.1. Поняття методу і методології психологічних досліджень. Неекспериментальні психологічні методи.....	8
1.1.1. Спостереження.....	8
1.1.2. Анкетування.....	10
1.1.3. Бесіда.....	11
1.1.4. Монографічний метод.....	11
1.2. Діагностичні методи.....	12
1.3. Експериментальні методи.....	13
1.3.1. Природний (польовий) експеримент.....	13
1.3.2. Моделюючий експеримент.....	14
1.3.3. Лабораторний експеримент.....	14
1.3.4. Формуючі методи.....	14
ВИСНОВКИ.....	16
ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ.....	18
ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	19

ВСТУП

Метою вивчення навчальної дисципліни «Методи дослідження в психології» є формування необхідних теоретичних та практичних знань для організації та проведення наукових досліджень, обробки, узагальнення та аналізу його результатів для формування фахових компетенцій студентів – бакалаврів, які б відповідали їх цілям в процесі виконання експериментальної роботи.

Місце навчальної дисципліни в освітній програмі визначено такими компетентностями:

Загальні компетентності:

ЗК1. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК2. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК3. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

ЗК5. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК6. Здатність приймати обґрунтовані рішення.

ЗК7. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК8. Навички міжособистісної взаємодії.

ЗК9. Здатність працювати в команді.

Фахові (спеціальні) компетентності:

СК1. Здатність оперувати категоріально-понятійним апаратом психології.

СК3. Здатність до розуміння природи поведінки, діяльності та вчинків.

СК5. Здатність використовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій.

СК6. Здатність самостійно планувати, організовувати та здійснювати психологічне дослідження.

СК7. Здатність аналізувати та систематизувати одержані результати, формулювати аргументовані висновки та рекомендації.

СК10. Здатність дотримуватися норм професійної етики.

СК11. Здатність до особистісного та професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку

Програмні результати навчання:

ПРН1. Аналізувати та пояснювати психічні явища, ідентифікувати психологічні проблеми та запропонувати шляхи їх розв'язання.

ПРН2. Розуміти закономірності та особливості розвитку і функціонування психічних явищ в контексті професійних завдань.

ПРН5. Обирати та застосовувати валідний і надійний психодіагностичний інструментарій (тести, опитувальники, проективні методики тощо) психологічного дослідження та технології психологічної допомоги

ПРН6. Формулювати мету, завдання дослідження, володіти навичками збору первинного матеріалу, дотримуватися процедури дослідження.

ПРН7. Рефлексувати та критично оцінювати достовірність одержаних результатів психологічного дослідження, формулювати аргументовані висновки.

ПРН8. Презентувати результати власних досліджень усно/письмово для фахівців і нефахівців.

ПРН10. Формулювати думку логічно, доступно, дискутувати, обґрунтовувати власну позицію, модифікувати висловлювання відповідно до культуральних особливостей співрозмовника.

ПРН13. Взаємодіяти, вступати у комунікацію, бути зрозумілим, толерантно ставитися до осіб, що мають інші культуральні чи гендерно-вікові відмінності.

ПРН14. Ефективно виконувати різні ролі у команді у процесі вирішення фахових завдань, у тому числі демонструвати лідерські якості.

ПРН15. Відповідально ставитися до професійного самовдосконалення, навчання та саморозвитку.

ПРН16. Знати, розуміти та дотримуватися етичних принципів професійної діяльності психолога.

Пререквізити: передбачено попереднє оволодіння дисциплінами «Загальна психологія», «Вікова психологія», «Практикум з загальної психології».

Постреквізити: дисципліни, що будуть використовувати результати навчання дисципліни «Основи патопсихології», «Основи психологічного консультування», «Юридична психологія», «Психотерапія», «Судово-психологічна експертиза».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ТЕМА 1. НАУКА ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Основні поняття: експериментальна психологія, наукове дослідження, психоаналіз, біхевіоризм, когнітивні теорії, теорія соціального навчання, методологія, методика, принципи.

ТЕМА 2. ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ТЕОРЕТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ ТА ПЛАНУВАННЯ СТУДЕНТОМ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні поняття: експериментальна проблема; об'єкт, предмет, мета, завдання психологічного експерименту; методи психологічних досліджень (архівний, емпіричні, спостереження, проєктивні), психологічне вимірювання.

ТЕМА 3. ПРИНЦИПИ, ТИПИ ТА МЕТОДИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ТА ЇХ ОРГАНІЗАЦІЯ

Основні поняття: експериментальне дослідження; експериментальна проблема; гіпотеза, завдання, об'єкт, предмет експериментального дослідження з психології; експериментальний план.

ТЕМА 4. МЕТОДИ ТА ПРОЦЕДУРИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ СТУДЕНТА

Основні поняття: категоріальний рівень; методологія наукового пізнання; методологічний рівень; теоретичні, емпіричні, інтерпретаційні методи експериментального дослідження; констатувальний, формувальний та перевірочний експерименти; спостереження, тестування, анкетування.

ТЕМА 5. ОСНОВНІ ФОРМИ ВПОРЯДКУВАННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ, ПОРЯДОК ВИКЛАДУ РЕЗУЛЬТАТІВ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні поняття: контрольні, експериментальні групи; протокольні записи; експериментальна методика; первинна, вторинна експериментальна інформація; прийоми математичної статистики; чинники, умови, висновки.

ТЕМА 6. ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНИХ СХЕМ ДЛЯ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основні поняття: кількісний склад контрольної та експериментальної груп, протокольні записи, бальні характеристики, адаптація критеріїв оцінки, критерії, показники, порівняльна характеристика, графіки, статистичні програми.

1. НАУКА ЯК ОСОБЛИВИЙ СПОСІБ ДІЯЛЬНОСТІ ЛЮДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА. ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПОЛОЖЕННЯ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Будь-яка наука розвивається динамічно і прогресивно, якщо вона має у своєму розпорядженні з одного боку, творчими ідеями, які висувають вчені, а з іншого – досить об'єктивними точними і надійними методами, що дозволяють перевірити ці ідеї.

За визначенням С. Л. Рубінштейна, метод – це шлях пізнання, спосіб за допомогою якого пізнається предмет науки.

Сучасний вчений, що працює в сфері психології як науки, орієнтований в своїй методології на те, що існують загальні для всіх людей закономірності психологічної реальності, які виявляють себе у взаємодії людей в історичних умовах конкретного часу їх життя.

Спроби кількісної оцінки психологічних явищ робляться починаючи з другої половини ХІХ ст. Однією з перших таких спроб було відкриття і формулювання серії законів, що зв'язують силу відчуттів людини з вираженими у фізичних величинах стимулами, які впливають на організм. До них відносяться закони Бугера-Вебера, Вебера-Фехнера, Стівенса, що представляють собою математичні формули, за допомогою яких визначається зв'язок між фізичними стимулами і відчуттями людини, а також абсолютний і відносний порогові відчуттів. Сюди ж слід віднести і початковий етап розвитку диференційно-психологічних досліджень (кінець ХІХ ст.), Коли для виявлення загальних психологічних властивостей і здібностей, що відрізняють людей один від одного, стали використовувати методи математичної статистики. Згодом, уже в ХХ ст., Тенденція використання математичних моделей і розрахунків набула широкого поширення в самих різних галузях психології. Без них зараз не обходиться жодне серйозне наукове психологічне дослідження.

З кінця 80-х років ХІХ ст. в психології стали створюватися і застосовуватися спеціальні технічні прилади і пристрої для проведення лабораторних експериментальних наукових досліджень. Піонером у цьому відношенні з'явився німецький вчений В. Вундт, який в Лейпцигу організував роботу першої психологічної лабораторії. Психологія, як і кожна наука, користується цілою системою різних приватних методів, або методик. Основними методами отримання фактів в психології є спостереження, бесіда і експеримент. Кожен з цих загальних методів має ряд модифікацій, які уточнюють, але не змінюють їх сутність; всі методи психології спираються на основні закономірності предмета науки. Виходячи із зазначеного вище, метою даного реферату є розгляд методів психологічних досліджень, їх характеристика та класифікація.

Будь-яка наука основана на фактах. Вчений у власній сфері відбирає факти, зіставляє їх і робить висновки – встановлює закони тієї області діяльності, яку вивчає.

Специфіка психології як науки полягає в тому, що вона для накопичення своїх даних використовує наукові методи.

Успіхи психологічних досліджень в значній мірі визначаються розвитком методологічного апарату, тому питання про розробку методів психології знаходиться в центрі уваги дослідників. Розробка конкретних методів дослідження базується на методологічних принципах, виходячи з теоретичних положень науки.

Будь-який метод дослідження завжди несе на собі відбиток тієї чи іншої теорії, яка визначає і вибір об'єкта дослідження, і способи розшифровки отриманих результатів.

Наука про метод отримала назву методології. Психологія, як і інші наукові напрямки, з метою отримання фактів і їх обробки, застосовує певну сукупність методів дослідження. Згідно тез Б. Ананєєва можна виділити чотири групи методів пізнання психологічних явищ: Організаційні, які включають такі методи, як: порівняльний, коли здійснюється поділ на групи за віком або формі діяльності; лонгітюдний, заснований на дослідженні одних і тих самих осіб протягом тривалого часу; комплексний, коли в дослідженні беруть участь представники різних наук. Емпіричні методи, що включають: процес спостереження і самоспостереження; експеримент; психодіагностичні методи, серед яких присутній тестування, анкетування, опитування, соціометрія, інтерв'ювання, проведення бесіди; аналіз продуктів діяльності; біографічні методи. Методи обробки даних, в число яких входить: кількісна обробка; якісний аналіз. Інтерпретаційні методи, що включають: генетичний метод; структурний метод; психологічний спостереження; експериментальний анкетування.

1.1. Поняття методу і методології психологічних досліджень. Неекспериментальні психологічні методи

Серед не експериментальних методів психологічного дослідження виділяють: спостереження, анкетування, бесіду, монографічний метод.

1.1.1. Спостереження

Спостереження є одним найбільш часто використовуваних в психології дослідницьких методів. Спостереження може застосовуватися в якості самостійного методу, але зазвичай воно органічно включається до складу інших методів дослідження, таких, як бесіда, вивчення продуктів діяльності, різні типи експерименту тощо.

Спостереженням називається цілеспрямоване, організоване сприйняття і реєстрація об'єкта.

Спостереження в психології виступає в двох основних формах – як самоспостереження, або інтроспекція, і як зовнішнє, або так зване об'єктивне спостереження.

Самоспостереження, або інтроспекція, тобто спостереження за власними внутрішніми психічними процесами, невідривно від спостереження за їх зовнішніми проявами. Пізнання власної психіки самоспостереженням, або інтроспекцією, завжди здійснюється в тій чи іншій мірі опосередковано через спостереження зовнішньої діяльності. Самоспостереження може бути лише фазою, моментом, стороною дослідження, яке при спробі перевірити його дані саме неминуче переходить в об'єктивне спостереження. Спостереження, дослідження і в психології має вестися в основному об'єктивними методами.

Новий специфічний характер набуває в психології і зовнішнє, так зване об'єктивне, спостереження. І воно повинне виходити з єдності внутрішнього і зовнішнього, суб'єктивного та об'єктивного. Спостерігаючи зовнішнє протікання дій людини, ми вивчаємо не зовнішнє поведінка сама по собі, як якщо б воно було дано в відриві від внутрішнього психічного змісту діяльності, а саме це внутрішнє психічне зміст, який повинен розкрити спостереження. Таким чином, в зовнішньому, так званому об'єктивному, спостереженні зовнішня сторона діяльності є лише вихідним матеріалом спостереження, а справжнім його предметом служить її внутрішнє психічний зміст. В цьому основна принципова установка спостереження в нашій психології на відміну від поведінкової психології, яка зробила саме зовнішню сторону єдиним предметом психологічного спостереження.

Так зване об'єктивне, тобто зовнішнє, спостереження – найпростіший і найпоширеніший з усіх об'єктивних методів дослідження. Він широко застосовується в психології, так само як і в інших науках. Основна перевага методу об'єктивного спостереження полягає в тому, що він дає можливість вивчати психічні процеси в природних умовах; зокрема, дитини можна спостерігати в умовах навчання в школі. Однак при вивченні явищ, в яких відношення між зовнішньою стороною поведінки і його внутрішнім психологічним змістом більш-менш складно, об'єктивне спостереження, зберігаючи своє значення, здебільшого має доповнюватися іншими методами дослідження. При цьому завжди істотно зберігати в поле зору конкретного випробуваного, живу дитину, що підлягає вивченню.

Розрізняють несистематичне і систематичне спостереження. Несистематичне спостереження проводиться протягом польового дослідження і широко застосовується в етнопсихології, психології розвитку, соціальної психології. Для дослідника, що проводить несистематичне спостереження, важливі не фіксація причинних залежностей і суворе опис явища, а створення деякої узагальненої картини поведінки індивіда або групи в певних умовах. Систематичне спостереження проводиться за певним планом. Дослідник виділяє реєстровані особливості поведінки (змінні) і класифікує умови зовнішнього середовища.

Розрізняють «суцільне» і вибіркоче спостереження.

У першому випадку дослідник або група дослідників фіксує всі особливості поведінки, доступні для максимально докладного спостереження.

У другому випадку він звертає увагу лише на певні параметри поведінки або типи поведінкових актів, наприклад, фіксує тільки частоту прояву агресії або час взаємодії матері і дитини протягом дня тощо.

Спостереження може проводитися безпосередньо, або з використанням наглядних приладів та засобів фіксації результатів. До числа їх відносяться: аудіо-, фото- і відеоапаратура, особливі карти спостереження тощо.

Фіксація результатів спостереження може проводитися в процесі спостереження або відстрочено.

Результати спостережень зазвичай систематизуються у вигляді індивідуальних (групових) характеристик. Такі характеристики являють собою розгорнуті описи найбільш істотних особливостей предмета дослідження. Тим самим результати спостережень є одночасно вихідним матеріалом для подальшого психологічного аналізу. Перехід від даних спостереження до пояснення спостережуваного, що є вираженням загальних законів пізнання, властивий і іншим не експериментальним (клінічним) методів: анкетування, бесіди та вивчення продуктів діяльності.

Спостереження є незамінним методом, якщо необхідно досліджувати природну поведінку без втручання ззовні в ситуацію, коли потрібно отримати цілісну картину того, що відбувається і відобразити поведінку індивідів у всій повноті. Спостереження може виступати в якості самостійної процедури і розглядатися як метод, що входить в процес експериментування. Результати спостереження за піддослідними в ході виконання ними експериментального завдання є найважливішою додатковою інформацією для дослідника.

1.1.2. Анкетування

Анкетування, як і спостереження, є одним з найбільш поширених дослідницьких методів в психології. Анкетування зазвичай проводиться з використанням даних спостереження, які (поряд з даними, отриманими за допомогою інших дослідницьких методів) використовуються при складанні анкет.

Існують три основні типи анкет, що застосовуються в психології:

1. Анкети, складені з прямих запитань і спрямовані на виявлення усвідомлюваних якостей піддослідних.

2. Анкети селективного типу, де випробуванним на кожне питання анкети пропонується кілька готових відповідей; завданням випробовуваних є вибір найбільш підходящого відповіді.

3. Анкети – шкали; при відповіді на запитання анкет – шкал випробовуваний повинен не просто вибрати найбільш правильний з готових відповідей, а проаналізувати (оцінити в балах) правильність із запропонованих відповідей.

Безперечною перевагою методу анкетування є швидке отримання масового матеріалу, що дозволяє простежити ряд загальних змін в залежності від характеру навчально-виховного процесу тощо. Недоліком методу анкетування є те, що він дозволяє розкривати, як правило, тільки самий

верхній шар факторів: матеріали, за допомогою анкет і запитальників (складених з прямих запитань до випробуванім), не можуть дати досліднику уявлення про багатьох закономірності і причинних залежностях, що відносяться до психології. Анкетування – це засіб першої орієнтування, засіб попередньої розвідки. Щоб компенсувати зазначені недоліки анкетування, застосування цього методу слід поєднувати з використанням більш змістовних дослідницьких методів, а також проводити повторні анкетування, маскувати від піддослідних справжні цілі опитувань тощо.

1.1.3. Бесіда

Бесіда – специфічний для психології метод дослідження поведінки людини, так як в інших природничих науках комунікація між суб'єктом і об'єктом дослідження неможлива. Діалог між двома людьми, в ході якого одна людина виявляє психологічні особливості іншого, називається методом бесіди. Психологи різних шкіл і напрямків широко використовують її в своїх дослідженнях.

Бесіда включається як додатковий метод в структуру експерименту на першому етапі, коли дослідник збирає первинну інформацію про випробуваному, дає йому інструкцію, мотивує тощо, і на останньому етапі – у формі пост-експериментального інтерв'ю. Дослідники розрізняють клінічну бесіду, складову частину «клінічного методу», і цілеспрямований опитування «обличчям до обличчя» – інтерв'ю.

Дотримання всіх необхідних умов проведення бесіди, включаючи збір попередніх відомостей про випробуванних, робить цей метод дуже ефективним засобом психологічного дослідження. Тому бажано, щоб розмова проходила з урахуванням даних, отриманих за допомогою таких методів, як спостереження та анкетування. В цьому випадку в її мети може входити перевірка попередніх висновків, що впливають з результатів психологічного аналізу та отриманих при використанні даних методів первинної орієнтування в досліджуваних психологічних особливостях випробуванних.

1.1.4. Монографічний метод

Монографічний метод, не може бути втілений в будь-якій одній методиці. Він є синтетичним методом і конкретизується в сукупності найрізноманітніших неекспериментальних (а іноді і експериментальних) методик. Монографічний метод використовується, як правило, для глибокого, ретельного, поздовжнього вивчення вікових та індивідуальних особливостей окремих випробуванних з фіксацією їх поведінки, діяльності і взаємин з оточуючими у всіх основних сферах життя. При цьому дослідники прагнуть, виходячи з вивчення конкретних випадків, виявити загальні закономірності будови і розвитку тих чи інших психічних утворень.

Однак, зазвичай в психологічних дослідженнях використовується не один який-небудь метод, а цілий набір різних методів, які взаємно контролюють і доповнюють один одного.

1.2. Діагностичні методи

До діагностичних дослідних методів відносяться різні тести, тобто методи, що дозволяють досліднику давати кількісну кваліфікацію досліджуваного явища, а також різні прийоми якісної діагностики, за допомогою яких виявляються, наприклад, різні рівні розвитку психологічних властивостей і характеристик випробовуваних.

Тест – це стандартизоване завдання, результат виконання якого дозволяє виміряти психологічні характеристики випробуваного. Таким чином, метою тестового дослідження є випробування, діагностика певних психологічних особливостей людини, а його результатом – кількісний показник, що співвідносить з раніше встановленими відповідними нормами і стандартами.

На думку Б. Волкова, тест – це короткочасне завдання, виконання якого може служити показником рівня розвитку деяких психічних функцій і яке дозволяє з відомою ймовірністю визначити актуальний рівень розвитку в індивіда необхідних навичок, знань, особистісних характеристик тощо.

Якщо всі методи дослідження служать для отримання якихось нових даних, що збагачують психологічну науку, то тести в основному служать для цілей випробування, щоб виявити, наскільки психічні якості випробуваного відповідають уже раніше виявленим психічним нормам і стандартам.

У психодіагностиці під тестуванням розуміють стандартизоване випробування, призначене для встановлення кількісних (та якісних) індивідуально-психологічних відмінностей.

Використання певних і конкретних тестів в психології найбільш виразно проявляє загальні теоретичні установки дослідника і всього дослідження. У вітчизняній психології різні діагностичні методи розглядаються в якості засобів визначення наявного рівня розвитку психологічних особливостей. Саме тому, що результати будь-яких тестувань характеризують готівковий і порівняльний рівень психічного розвитку людини, обумовлений впливом безлічі чинників, зазвичай неконтрольованих в тестовому випробуванні, результати діагностичного випробування не можуть і не повинні співвідноситися з можливостями людини, з особливостями його подальшого розвитку, тобто ці результати не мають прогностичного значення.

Основним недоліком більшості діагностичних методик є усвідомлення випробуваним штучної ситуації обстеження, яке часто призводить до актуалізації у випробовуваних неконтрольованих методикою мотивів (іноді починає діяти бажання випробовуваних вгадати, що від них хоче експериментатор, іноді – прагнення підняти свій престиж в очах експериментатора або інших випробовуваних тощо), що спотворює результати експерименту. Даний недолік діагностичних методик вимагає ретельного підбору значущого для досліджуваних експериментального матеріалу і поєднання їх з бесідою, що включає прямі і непрямі питання до випробуваного, і з психологічним спостереженням за особливостями поведінки випробовуваних в ході експерименту.

Позитивність діагностичних методів полягає в дуже широкому спектрі дослідницьких завдань, які можуть вирішуватися за допомогою даних методів, – від дослідження ступеня оволодіння дошкільниками різними перцептивними і розумовими діями і деякими передумовами формування операційно-технічної сторони навчальної діяльності та виявлення особистісних особливостей досліджуваних до вивчення специфіки колективних відносин.

Отже, відмінність діагностичних методів від методів експериментальних полягає в тому, що вони не просто описують досліджуване явище, а й дають цьому явищу кількісну або якісну кваліфікацію, вимірюють його. Спільною особливістю цих двох класів дослідницьких методів є те, що вони не дають можливості досліднику проникнути за досліджуване явище, що не розкривають закономірності його зміни і розвитку, не пояснюють його.

1.3. Експериментальні методи

На відміну від не експериментальних і діагностичних методів психологічний експеримент передбачає можливість активного втручання дослідника в діяльність випробуваного з метою створення умов, чітко виявляють психологічний факт.

Специфіка експериментальних методів, таким чином, полягає в тому, що вони припускають:

- а) організацію спеціальних умов діяльності, що впливають на досліджувані психологічні особливості досліджуваних;
- б) зміна цих умов в ході дослідження.

Разом з тим експериментальні методи припускають використання неекспериментальних і діагностичних методів, безпосередньо включають їх в себе в якості своїх природних моментів.

У психології набули поширення три типи експериментального методу:

1. Природний (польовий) експеримент.
2. Моделюючий експеримент.
3. Лабораторний експеримент.

1.3.1. Природний (польовий) експеримент

Природний (польовий) експеримент, як говорить сама назва цього методу, найбільш наближений до експериментальним дослідницьким методом. Умови, які використовуються при проведенні природного експерименту, організують не експериментатор, а саме життя (у вищому навчальному закладі, наприклад, вони органічно включені в навчально-виховний процес). Експериментатор в даному випадку користується лише поєднанням різних, як правило, контрастних умов діяльності піддослідних і фіксує за допомогою неекспериментальних або діагностичних методик досліджувані психологічні особливості досліджуваних.

Переваги природного (польового) експерименту є наслідком його органічної включеності в умови життя і діяльності випробуваних. До недоліків цього методу відносяться складність підбору контрастних

природних умов і, зокрема, всі недоліки тих неекспериментальних і діагностичних методик, які застосовуються в складі природного експерименту і служать для відбору експериментальних даних

1.3.2. Моделюючий експеримент

При проведенні моделюючого експерименту випробуваний діє за інструкцією експериментатора і знає, що бере участь в експерименті в якості випробуваного. Характерною особливістю експерименту даного типу є те, що поведінка випробовуваних в експериментальній ситуації моделює (відтворює) на різних рівнях абстракції цілком типові для життєвих ситуацій дії або діяльності: запам'ятовування різних відомостей, вибір або постановку цілей, виконання різних інтелектуальних і практичних дій тощо. Моделюючий експеримент дозволяє вирішувати найрізноманітніші дослідницькі завдання.

1.3.3. Лабораторний експеримент

Лабораторний експеримент – особливий тип експериментального методу – припускає проведення досліджень в психологічній лабораторії, оснащеної спеціальними приладами і пристосуваннями. Цей тип експерименту, що відрізняється також найбільшою штучністю експериментальних умов, застосовується зазвичай при вивченні елементарних психічних функцій (сенсорної і моторної реакцій, реакції вибору, відмінностей сенсорних порогів тощо) і набагато рідше – при вивченні більш складних психічних явищ (процесів мислення, мовних функцій тощо). Лабораторний експеримент більш відповідає предмету психологічного дослідження.

Користуючись експериментом в психології, ніколи не можна забувати того, що будь-яке втручання експериментатора, з метою вивчення психічних явищ, разом з тим неминуче виявляється і засобом корисного або шкідливого впливу на досліджувану особистість. Особливе значення це положення набуває при вивченні психології дитини. Воно накладає обмеження на використання експерименту, з яким не можна не рахуватися. Необхідно також мати на увазі, що дані, отримані в експериментальній ситуації, можуть бути правильно витлумачені, тільки взяті в співвідношенні з умовами, в яких вони отримані. Тому, щоб правильно інтерпретувати результати психологічного експерименту, необхідно зіставити умови експерименту з предекспериментальною ситуацією і з умовами всього шляху розвитку даної людини і інтерпретувати безпосередні дані експерименту стосовно із ним.

1.3.4. Формуючі методи

Всі описані вище дослідницькі методи (неекспериментальні, діагностичні та експериментальні) відрізняються констатуючим характером: опису вимірюванню і поясненню піддаються емпіричні, стихійно сформовані (або, в крайньому випадку, що моделюються у вузьких і штучних рамках лабораторного експерименту) особливості і рівні психічного розвитку.

Використання всіх цих методів не передбачає завдання істотної зміни готівкового предмета дослідження, завдання формування. Така принципово нова дослідницька мета вимагає застосування особливих, що формують методів.

До формуючих дослідницьких методів в психології відносяться різні різновиди так званого соціального експерименту, об'єктом якого виступає певна група людей: перетворює експеримент, психолого-педагогічний експеримент, формуючий експеримент, експериментально-генетичний метод, метод поетапного формування тощо.

Використання формуючих дослідницьких методів пов'язане з перебудовою певних характеристик навчально-виховного процесу та виявленням впливу цієї перебудови на вікові, інтелектуальні та характерологічні особливості досліджуваних. По суті, даний дослідний метод виступає як засіб створення широкого експериментального контексту для використання всіх інших методів психології.

Формуючий експеримент часто використовується з метою зіставлення впливу різних навчальних програм на психічний розвиток випробуваних.

Формуючий експеримент – це:

1. Масовий експеримент, тобто статистично значимий (це означає, що його ареалом є мінімум – школа, педагогічний колектив).

2. Тривалий, пролонгований експеримент.

3. Експеримент не заради експерименту, а заради реалізації тієї чи іншої загальнотеоретичної концепції в певній галузі психології (віковий, дитячої, педагогічної та інших галузях).

4. Експеримент комплексний, що вимагає спільних зусиль психологів-теоретиків, психологів-практиків, психологів-дослідників, дидактиків, методистів тощо. І тому це є експеримент, що протікає в особливих установах, де все це можна організувати.

Таким чином, формуючий експеримент є істотною перебудовою психолого-педагогічної практики (як спільної діяльності дослідника і випробуваного) і, в першу чергу, перебудовою її змісту та методів, що приводить до істотних видозмін ходу психічного розвитку та характерологічних особливостей досліджуваних. Саме в силу цих своїх характеристик даний тип дослідницьких методів різних галузей психології виявляє резерви психічного розвитку і одночасно конструює, створює нові психологічні особливості досліджуваних. Тому формуючі і навчальні експерименти входять в особливу категорію методів психологічного дослідження і впливу. Вони дозволяють направлено формувати особливості таких психічних процесів, як сприйняття, увага, пам'ять, мислення.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження слід загострити увагу на наступних висновках.

Психологія як наука має цілий арсенал методів, що дозволяють ефективно проводити психологічні дослідження.

Методи наукових досліджень – це ті прийоми та засоби, за допомогою яких вчені отримують достовірні відомості, що використовуються далі для побудови наукових теорій і вироблення практичних рекомендацій.

Сила науки багато в чому залежить від досконалості методів дослідження, від того, наскільки вони валідність і надійність, як швидко і ефективно дана галузь знань здатна сприйняти і використовувати у себе все найновіше, передове, що з'являється в методах інших наук. Там, де це вдається зробити, зазвичай спостерігається помітний прорив вперед у пізнанні світу.

Усе зазначене відноситься і до психології. Її явища настільки складні і своєрідні, настільки важкодоступні для вивчення, що протягом всієї історії цієї науки її успіхи безпосередньо залежали від досконалості застосовуваних методів дослідження. Згодом в ній виявилися інтегрованими методи самих різних наук. Це – методи філософії і соціології, математики та фізики, інформатики та кібернетики, фізіології та медицини, біології та історії, ряду інших наук.

Завдяки застосуванню методів природничих і точних наук, психологія починаючи з другої половини минулого століття виділилася в самостійну науку і стала активно розвиватися.

Якщо необхідно досліджувати природну поведінку без втручання ззовні в ситуацію, щоб отримати цілісну картину того, що відбувається і відобразити поведінку індивідів у всій повноті, незамінним методом буде спостереження. Для швидкого отримання масового матеріалу, що дозволяє простежити ряд загальних змін, найбільш підходить інший різновид не експериментального методу – анкетування. З огляду на дані, отримані за допомогою таких методів, як спостереження та анкетування, ефективним методом психологічного дослідження є бесіда. Для отримання кількісної або якісної кваліфікації досліджуваного явища, його вимірювання застосовуються діагностичні дослідні методи, до яких відносяться різні тести. Методи, що передбачають можливість активного втручання дослідника в діяльність випробуваного з метою створення умов, чітко виявляють психологічний факт, є експериментальними методами психологічного дослідження. Було з'ясовано, що експериментальні методи включають в себе як свої природні моменти неекспериментальні і діагностичні методи. Експериментальні методи мають безліч переваг, так переваги природного (польового) експерименту є наслідком його органічної включеності в умови життя і діяльності випробуваних. В процесі моделюючого експерименту

випробуваний діє за інструкцією експериментатора і знає, що бере участь в експерименті в якості випробуваного; даний вид експерименту дозволяє вирішувати найрізноманітніші дослідницькі завдання. Лабораторний експеримент відрізняється найбільшою штучністю експериментальних умов, застосовується зазвичай при вивченні елементарних психічних функцій (сенсорної і моторної реакцій, реакції вибору тощо) і набагато рідше – при вивченні більш складних психічних явищ (процесів мислення, мовних функцій тощо). В особливу категорію методів психологічного дослідження і впливу входять формуючі і навчальні експерименти. За цих своїх характеристик даний тип дослідницьких методів виявляє резерви психічного розвитку і одночасно конструює, створює нові психологічні особливості досліджуваних. Формуючий метод дозволяє направлено формувати особливості таких психічних процесів, як сприйняття, увага, пам'ять, мислення.

Будь-який з розглянутих в рефераті методів психологічного дослідження має свої недоліки, але все ж проведення експерименту без їх використання неможливо.

В процесі розвитку психології змінюються не лише теорії і поняття, а й дослідницькі методи: вони втрачають споглядальний, констатуючий характер, стають формуючими або, точніше, трансформуються. Таким чином, розвиток методичного арсеналу сучасної психології полягає в особливій консолідації всіх дослідних методів, результатом якої є утворення нового комплексу дослідницьких методів - формуючого експерименту.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

1. Опишіть принципи та поняття про методологію науки.
2. Перерахуйте та опишіть види наукових досліджень.
3. Зробіть порівняльний аналіз рівнів методології: філософський рівень; рівень загальнонаукових принципів дослідження; рівень конкретно-наукової методології; рівень методики та техніки дослідження.
4. Опишіть та приведіть приклади напрямків або підходів до вивчення психічних явищ (описовий; біхевіористський; когнітивний; психоаналітичний; гуманістичний).
5. Зробіть порівняльну характеристику типів науково-психологічних досліджень (експлоративні та конфірмаційні; пошукові, критичні, уточнюючі, відтворюючі; дослідження ідіографічні та номотетичні.).
6. Охарактеризуйте класифікацію методів дослідження: теоретичні, емпіричні (спостереження, експеримент, вимірювання), метод моделювання та інтерпретаційні методи (методи представлення та обробки даних).

ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1. Гончаренко С. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. К. , Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 278 с.
2. Максименко С. Д. Психологія в соціальній та педагогічній практиці: методологія, методи, програми, процедури: навч. посібник для вищої школи. К. : Наукова думка, 1998. 216 с.
3. Максименко С. Д. Експериментальна психологія (дидактичний тезаурус): навч. посібник. К. : МАУП, 2013. 128 с.
4. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К. : А.П.Н., 2003. 68 с.
5. Як підготувати та захистити магістерську роботу: метод. посібник для студ. спец. 8.010101 «Дошкільне виховання». К. : КУ ім. Бориса Грінченка, 2010. 92 с.

Монографії та інші наукові видання:

1. Бондаренко Н. П. Використання психотерапевтичних технологій в процесі розвитку професійної відповідальності студентів. Когнітивно-комунікативні стратегії розвитку здобувачів вищої освіти у процесі професійної підготовки: матер. Всеукр. наук.-практ. семінару. Дніпро : ДДУВС, 2021.
2. Бондаренко Н. П. Проблема медіації: психологічний контекст. Медіація як спосіб вирішення конфліктів: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпро : ДДУВС, 2021.
3. Бондаренко Н. П. Стратегії подолання життєвих труднощів за допомогою використання психотерапевтичних технологій в процесі розвитку професійної відповідальності студентів. Психологічна допомога особам та групам, що опинились в складних життєвих обставинах: матер. Всеукр. круг. столу. Дніпро : ДДУВС, 2021.
4. Аршава І. Ф., Корнієнко В. В., Ніканорова Ю. В. Психологічна адаптація студентів як фактор визначення рівня їх психологічного благополуччя. Аспекти гуманізуючого впливу освіти на особистість: матер. Міжнар. наук.-практ. заоч. конф. Дніпро : ДНУ, 2017.
5. Unantenne N., Warren N., Canaway R. (2011). The strength to cope: spirituality and faith in chronic disease. J. Relig. Health, 16, 13.

Навчальне видання

Бондаренко Наталія Петрівна
Шумейко Олександр Михайлович

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
ДО ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ В ПСИХОЛОГІЇ»

Редактор, оригінал-макет, дизайн – *Є. В. Коваленко-Марченкова,*
А. В. Самотуга

Формат 60x84/16. Друк – цифровий.

Гарнітура – Times New Roman. Ум.-друк. арк. 1,17. Обл.-вид. арк. 1,25.

Надруковано у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ
49005, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59

Свідоцтво про внесення до державного реєстру КВ № 6054 від 28.02.2018 р.